

С. А. ДОЛГИЙ

Станіслав Аркадійович Долгий, аспірант Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕНЬ ІНСТИТУТУ БЛАГОДІЙНИЦТВА ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Правове регулювання благодійництва та благодійної діяльності було і залишається недосконалим як у минулому, так і на сьогодні: існує чимало юридичних проблем в сфері даних відносин. Для досконалого правового регулювання інституту благодійництва та благодійної діяльності насамперед необхідно теоретично проаналізувати категорії «благодійництво» і «благодійна діяльність», тобто розглянути зміст дефініцій, які містяться у законодавстві України, що регулює відносини у цій галузі з метою розроблення пропозицій щодо їх вдосконалення.

У сучасній правовій літературі майже відсутній доктринальний аналіз визначень інституту благодійництва та благодійної діяльності. Цю проблему намагалися розв'язати окремі науковці, зокрема О. Ю. Літвіна, В. О. Чепурнов, Г. Ульгорн, Д. Страховський та інші.

Основним завданням написання даної статті є здійснення аналітичного огляду визначень, понять, категорій, що використовується у сфері нормативно-правового регулювання інституту благодійництва та благодійної діяльності та надання пропозицій з метою удосконалення правового регулювання вищезгаданого інституту.

Зокрема, О. Ю. Літвіна та В. О. Чепурнов відмічають, що в історико-правовій літературі початку ХХ сторіччя немає достатньо повного визначення благодійництва та благодійної діяльності. Так, Д. Страховський отожднює благодійництво та благодійну діяльність і визначає їх як «... прояв співчуття до ближнього»¹. Г. Ульгорн визначає поняття благодійництва та благодійної діяльності як «...безкорисливу допомогу злиденним»². В. Даль визначив благодійництво та благодійну діяльність як «...схильність до благодійності, тобто готовність творити добро й допомагати нужденним, дряхлим, покаліченим та ін³.»

В. О. Чепурнов, досліджуючи етимологію окреслених понять, відмічає, що здебільшого «...автори отожднюють дефініції благодійництво та благодійна діяльність і лише відображають певний бік цих явищ»⁴.

На нашу думку, для більш глибокого розуміння правової суті благодійництва необхідно розкрити специфічні форми сучасного благодійництва. Однією з таких форм є меценатство. Власне термін «меценатство» походить від латинського імені римського державного діяча Маєсена, який став відомим завдяки заступництву митцям⁵.

На думку О. Ю. Літвіної, існуюче визначення меценатства: «не розкриває сутності явища»⁶. Ми погоджуємося з думкою О. Ю. Літвіної і вважаємо за необхідне зазначити, що сьогодні немає єдиного розуміння і визначення терміна, і крім того, відсутнє належне врегулювання відносин у цій сфері.

У законопроекті від 22 вересня 2004 р. № 6176 «Про меценатство» у статті 1 наведено таке визначення: *меценатство (меценатська діяльність)* – добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна, консультативна та/або інша підтримка меценатами або меценатськими організаціями набувачів меценатської допомоги в галузі культури та мистецтва⁷.

Проте згідно з Проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» від 2 листопада 2009 р. «Меценатською діяльністю визнається добровільне надання благодійниками коштів, іншого майна та майнових прав, спільно чи індивідуально, для захисту, збереження, придбання, відновлення, дослідження або вдосконалення творів мистецтва»⁸.

На нашу думку, запропоноване визначення у Проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» є найбільш вдалим, оскільки в ньому чітко окреслюється мета надання меценатської допомоги «для захисту, збереження, придбання, відновлення, дослідження або вдосконалення творів мистецтва» і відображається вся об'єктивна сутність меценатства.

Ще однією формою благодійництва є спонсорство. Проте, слід зазначити, що і цей термін викликає неоднозначні твердження науковців. Так, О. Ю. Літвіна вважає, що «спонсорство не може бути формою благодійництва, оскільки воно здійснюється не безкорисливо»⁹.

Ми погоджуємося з твердженням О. Ю. Літвіної оскільки за допомогою спонсорства виробники певних товарів просто здійснюють приховану рекламу своєї продукції з вигодою відповідно винятково для себе.

Варто зауважити, що думка О. Ю. Літвіної знайшла відображення у Проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» від 2 листопада 2009 р. Відповідно згаданий законопроект не відносить спонсорство до специфічних форм благодійної діяльності, що безперечно є його перевагою.

22 жовтня 1999 р. було прийнято Закон України «Про гуманітарну допомогу». Згідно зі ст. 1 цього Закону *гуманітарна допомога* – це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у

вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог ст. 4 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»¹⁰.

В. О. Чепурнов та О. Ю. Літвіна відмічають, що «...поняття «гуманітарна допомога» є специфічною формою благодійництва». Їх твердження було підтримано Я. М. Буздуган, яка відмічає, що необхідно доповнити ст. 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» поняттям гуманітарної допомоги як специфічної форми благодійництва¹¹. Ми згодні з цими думками і вважаємо, що слід гармонізувати Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» із ч. 4. ст. 3 Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» шляхом розширення поняття специфічних форм благодійництва, що містяться у зазначеному законі, дефініцією гуманітарної допомоги, оскільки остання за своєю об'єктивною сутністю наближена саме до благодійництва.

Слід відмітити, що Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»» від 2 листопада 2009 р. залишає поза увагою питання необхідності доповнення ст. 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» поняттям гуманітарної допомоги як специфічної форми благодійництва.

Розглянувши благодійництво та його специфічні форми, вважаємо за необхідне зупинитися на аналізі поняття благодійна діяльність.

Зарубіжне законодавство не дає єдиного визначення благодійної діяльності. У законодавстві зарубіжних країн більшою частиною закріплені юридичні принципи, які визначають це поняття та вироблені протягом тривалого часу.

Як зазначає Б. Бромелей, у Канаді, Англії та США не існує чіткого юридичного визначення поняття благодійної діяльності, а юридичні принципи, які визначають дане поняття в цих країнах, вироблялися протягом століть.

Легальне визначення благодійної діяльності міститься у Законі України «Про благодійництво та благодійні організації». Згідно з цим законом *під благодійною діяльністю слід розуміти* безкорисливу діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності.

Автор вважає за доцільне відмітити, що поняття благодійної діяльності також визначене у Законі України «Про товариство Червоного Хреста України», відповідно до якого благодійна діяльність ототожнюється із благодійництвом і визначається як діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети одержання прибутку чи іншої вигоди) (ст. 3).

На нашу думку, слід гармонізувати ч. 4. ст. 3 Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» із Законом України «Про благодійництво та благодійні організації».

В. О. Чепурнов у своєму дисертаційному дослідженні пропонує внести зміни у ст. 1 Закону «Визначення термінів та понять», виклавши визначення благодійної діяльності у такій редакції: «Благодійна діяльність – це добровільна, усвідомлена, безкорислива діяльність громадян та юридичних осіб з метою безоплатного (або на умовах спонсорства) подання набувачам необхідної допомоги»¹².

У цьому випадку важко погодитися з зазначеною дефініцією, оскільки в ній ототожнюються два поняття — благодійництво та благодійна діяльність.

Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»» не дає визначення поняттю благодійна діяльність, а лише окреслює цілі, види та суб'єктів благодійної діяльності.

Вважаємо за необхідне також розглянути дефініцію «волонтерська діяльність», оскільки це явище за своєю суттю є наближеним до благодійної діяльності. На сьогодні діяльність волонтерів регулюється Положенням «Про волонтерську діяльність» Затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895. Згадане положення дає наступне визначення волонтерської діяльності: «Волонтерська діяльність у сфері надання соціальних послуг (далі – волонтерська діяльність) – це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб – волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера»¹³.

Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»» від 2 листопада 2009 р. у ст. 11 дає таке визначення волонтерської діяльності: «Волонтерською (благодійною) діяльністю є добровільне та особисте надання безоплатних послуг бенефіціарам фізичними особами, спільно чи індивідуально, відповідно до Цивільного кодексу України»¹⁴. В свою чергу, Проект Закону України «Про волонтерський рух» № 4345 від 13 квітня 2009 р. у статті 1 містить таке визначення: «волонтерська діяльність – будь-яка соціальна, суспільно корисна, неприбуткова діяльність волонтерів та волонтерських організацій, що провадиться шляхом виконання робіт, надання послуг отримувачам волонтерської допомоги»¹⁵. Ми вважаємо, що наведене визначення є більш вдалим. На нашу думку, доцільно уніфікувати

визначення зазначених понять і впорядкувати норми, які регулюють правовідносини у сфері здійснення волонтерської діяльності.

Проаналізувавши вищенаведені визначення можна дійти висновку, що благодійництву та благодійній діяльності притаманні спільні ознаки: безкорисливість, добровільність, усвідомленість, вибірковий характер. Проте, варто зазначити, що «благодійництво» є приватною акцією з надання благодійної допомоги, а «благодійна діяльність» – це регулярна діяльність благодійних організацій.

Отже, благодійництво є приватною акцією з надання благодійної допомоги і може здійснюватися як фізичними, так і юридичними особами без створення благодійної організації. Благодійництво включає в себе меценатство та спонсорство. Сьогоднішнє визначення меценатства не розкриває суті меценатства. Крім того, немає єдиного розуміння і визначення терміну «меценатство», і також відсутнє належне врегулювання відносин у цій сфері.

Дискусійним є існування спонсорства як специфічної форми благодійництва, оскільки воно здійснюється не безкорисливо, а з метою прихованої реклами своєї продукції.

Окремі вчені вважають, що поняття «гуманітарна допомога» є специфічною формою благодійництва. Ми пропонуємо гармонізувати Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» із ч. 4. ст. 3 Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» шляхом розширення поняття специфічних форм благодійництва, що містяться у зазначеному законі, дефініцією гуманітарної допомоги, оскільки остання за своєю об'єктивною сутністю наближена саме до благодійництва.

Слід зауважити, що поняття благодійної діяльності також визначене у Законі України «Про товариство Червоного Хреста України», відповідно до якого благодійна діяльність ототожнюється із благодійництвом і визначається як діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети одержання прибутку чи іншої вигоди) (ст. 3). Ми вважаємо, що необхідно гармонізувати ч. 4. ст. 3 Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» із Законом України «Про благодійництво та благодійні організації».

Ми переконані, що наведене визначення є більш вдалим. На нашу думку, є доцільним уніфікувати визначення зазначених понять і впорядкувати норми, які регулюють правовідносини у сфері здійснення волонтерської діяльності, яка за своєю суттю є наближеною до благодійної діяльності.

Слід відмітити, що норми, які регулюють волонтерську діяльність містяться у кількох нормативних актах. Ми пропонуємо уніфікувати визначення зазначених понять і впорядкувати норми, які регулюють правовідносини у сфері здійснення волонтерської діяльності.

¹ Страховский Д. К вопросу о христианской благотворительности. – М.: Рамп, 2002. – С. 16

² Ульгорн Г. Христианская благотворительность в древней Церкви. – СПб, 2000. – С. 8

³ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. – Т. 1. – М.: Изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – С. 94.

⁴ Чепурнов В. О. Правовой статус благодійних установ та товариств за законодавством України. Дис...канд.юрид.наук: 12.00.03. НАН України Інститут держави та права ім. В.М. Корецького. – К., 2004. – С. 40-43.

⁵ Так само.

⁶ Литвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: Дис. ...канд. юрид. наук: 12 00 03. – Харків, 2003. – С. 52.

⁷ Проект Закону України «Про меценатство» від 22.09.2004 року № 6176.

⁸ Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16 вересня 1997 року ст. 12 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.

⁹ Литвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: Дис. ...канд. юрид. наук: 12 00 03 / Харків, 2003. – С. 52.

¹⁰ Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 51. – Ст. 451.

¹¹ Буздуган Я. Правова характеристика благодійництва та благодійної діяльності як альтернативного джерела фінансового забезпечення охорони здоров'я // Підприємництво, господарство і право – 2006 – № 9 – С. 91.

¹² Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України. Дис...канд.юрид.наук: 12.00.03 / НАН України Інститут держави та права ім. В. М. Корецького. – К., 2004 – С. 41.

¹³ Положення «Про волонтерську діяльність», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003. – № 1895.

¹⁴ Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»» від 02.11. 2009 року

¹⁵ Проект Закону України «Про волонтерський рух» № 4345 від 13.04.2009 року

Резюме

У цій статті автор проводить теоретичний аналіз категорій інституту благодійництва та благодійної діяльності. На основі проведеного теоретичного дослідження автор пропонує привести законодавчі дефініції до єдиного знаменника шляхом уніфікації визначень інституту благодійництва та благодійної діяльності.

Ключові слова: благодійництво, благодійна діяльність, меценатство, гуманітарна допомога.

Резюме

В этой статье автор проводит теоретический анализ категорий института благотворительности и благотворительной деятельности. На основе проведенного теоретического исследования автор выдвигает предложение привести законодательные определения к единому знаменателю путём унификации определений института благотворительности и благотворительной деятельности.

Ключевые слова: благотворительность, благотворительная деятельность, меценатство, волонтерская деятельность, гуманитарная помощь.

Summary

This article – theoretical analysis of virtue. Author put forward proposal – carry out legislative definitiijn to united result way definition institute of virtue.

Key words: virtue, kindness, humane help.

Отримано 10.02.2010

І. В. КОСТЕНКО

Ірина Валентинівна Костенко., здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

НАУКОВІ СТУПЕНІ І ВЧЕНІ ЗВАННЯ У ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (1917–1934 рр.)

Сьогодні дослідники на тлі помітної кризи у науково-освітній сфері дедалі більше звертаються до теоретичного осмислення цікавого, хоча й суперечливого радянського досвіду державного управління цією сферою. Необхідність подібних історичних екскурсів зумовлюється відчутною практичною потребою не лише в аргументованому обґрунтуванні нових ідей, а й у об'єктивній оцінці та конструктивній критиці попередніх управлінських концепцій і рішень. Зокрема, історико-юридичні розвідки щодо радянської системи керування наукою та освітою і відповідної нормативно-правової бази можуть забезпечити певну спадкоємність державної політики і правотворчості, дозволить поглянути на деякі сучасні інновації в історичному вимірі. Особливий інтерес, як видається, викликають питання наукової титулатури та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, які традиційно перебувають в епіцентрі уваги громадської думки.

Утім, дослідження українського радянського наукового та освітнього процесу, здійснені за роки незалежності¹, оминають відповідну проблематику. З одного боку, це пояснюється так званою «інерцією уніфікації», тобто механічного перенесення на українські реалії російського або загальнорадянського законодавства у сфері науки та освіти, що є спільною вадою багатьох робіт даного напрямку, а з іншого – важкою доступністю необхідних історичних першоджерел про перебіг процесів управління наукою та освітою. А коли йдеться про перші десятиліття Радянської влади, іноді можна спостерігати й певну авторську упередженість щодо оцінки самостійності політики українського радянського уряду 20-х – першої половини 30-х рр. у сфері науки й освіти, гіпертрофовану увагу до комуністичних репресій, голодомору та інших спекулятивних тем історичної (і не тільки) науки.

Із урахуванням наведеного предметом дослідження у цій статті є досвід правового регулювання науково-атестаційного процесу 1917–1934 рр., тобто в хронологічних рамках від проголошення Радянської влади в Україні до прийняття постанови РНК СРСР «Про вчені ступені та звання» як своєрідного етапного документу, що заклав основи радянської науково-атестаційної системи в тому вигляді, у якому вона фактично зберігається і понині.

Радикальні реформи системи атестації та управління наукою та вищою освітою в СРСР почалися здебільшого після громадянської війни, оскільки до того увага лідерів новоствореної Радянської держави концентрувалася на більш нагальних проблемах². Зокрема, як підкреслював Пітірім Сорокін, у перші роки перебування при владі «більшовики, зайняті громадянською війною, ще не знищили все університетське життя»³. Проте, починаючи з 1917 р. і в РСФРР, і в УСРР було юридично закріплено ряд суттєвих перетворень у галузі вищої освіти: уперше двері вузів були відкриті для трудящих та їхніх дітей, освіта стала безкоштовною, а також скасовувалися вступні іспити, дипломи та атестати, необхідні для зарахування до вищих навчальних закладів (було необхідно представляти тільки посвідчення особи та довідку про досягнення 16-річного віку). Для того, щоб відкрити шлях новим кадрам – носіям нового світогляду, була ліквідована кастовість, що панувала у вищій школі, та корпоративність професорсько-викладацького складу⁴.

У Радянській Росії були також скасовані дореволюційні наукові ступені і вчені звання та пов'язані з ними права та пільги. Натомість були введені нові звання (посади) професорів та викладачів (наукових